

Folketingsvalgene i Veringe i 1853

Af *M. Vesterdal*

Den europæiske reaktion oven på frihedsrøret i 1848 medførte i Danmark et omsving, der blandt andet kom til udtryk i et regeringsforslag til løsning af told- og arvesagen. Da forhandlingerne herom strandede, opløstes folketinget i januar 1853. Resultatet af det påfølgende valg blev nok en sejr for regeringen, men skabte ikke den fornødne majoritet for arvelovens vedtagelse. Nye valg fandt derfor sted et par måneder senere. Under hele valgkampen stod en koalition mellem konservative helstatsfolk og bondevennerne som tilhængere af regeringsforslaget i modsætning til de nationalliberale, der appellerede til de nationale følelser.

Partiskellene var endnu ikke trukket så skarpt op som senere, og de nationalliberale var ikke helt enige. I Veringe besejredes bondevennerne i februar 1853 af en kandidat, der sluttede sig til de nationalliberale. Han faldt ved valget i maj samme år over for en, der havde tilhørt samme retning, men denne gang var blevet tilhænger af ministeriet.

En fynsk bonde, Niels Hansen fra Elleruplund i Tommerup sogn,¹⁾ bidrog sammen med sin søn til sejren i Veringe i februar 1853. Herom har sønnen, Morten Nielsen, fortalt i sin dagbog på en måde, der fortjener at blive kendt inden for de kredse, der interesserer sig for den folkelige udvikling under junigrundloven. Det efterfølgende er derfor et forsøg på med Morten Nielsens egne ord at skildre et lokalt forløb af valgkamp og valg i 1853. Forinden skal forudskikkes den bemærkning, at loven dengang først gav valgret til mænd, der var fyldt 30 år og havde egen husstand. Den 28-årige Morten Nielsen, der endnu gik hjem-

me hos faderen, opfyldte altså ikke fordringerne for at kunne afgive sin stemme. I Tommerup sogn var han imidlertid i kraft af sine evner og interesser en af dem, man lyttede til, hvorfor det faldt ganske naturligt, at han kom til at spille en rolle under valgkampen. Hans beretning herom går så meget i enkeltheder, at en gengivelse i sin helhed vil blive for bred. Det er derfor fundet passende at nøjes med omtale af begivenhederne i den sidste uge inden valget i februar samt et par udpluk om udviklingen op til en skildring af, hvordan valget i maj forløb. Ydermere er det anset for ønskeligt at udelade uvæsentlige enkeltheder.²⁾

Sammen med sin gode ven, Hans Kam fra Dyrehavegård,³⁾ op søgte Morten Nielsen en søndag lærer Østergaard.⁴⁾ Herom fortættes: 20.2.1853: „... , og hvad der ligger os alle på sinde i disse mærkelige dage, nemlig de forestående valg, kom straks på tale, og om andet drejede samtalen sig ikke. Østergaard lovede at virke, hvad han kunne for at få folk i Tommerup over til Verving på lørdag. Stemningen er ellers god, når blot vi kan få dem derover. Vi glæder os meget over, at høkeren, som sine medvælgere, er på den gode side.⁵⁾ H. Chr. Johansen har i et forskrækkeligt langt brev til ham søgt at rokke ham men forgæves ...⁶⁾ Fra Østergaard gik vi ned til Thomas Hansen for at høre, hvordan han var stemt, da faderen, Hans Thomsen, efter hvad vi havde hørt, ville slutte sig til ministrene. Han sad netop hos sønnen, da vi kom, og jeg troede, vi fik en stor strid. Jeg fik lykke til at sige noget alvorligt, som jeg bagefter erfarede var forgæves, da han igen er kommet på rette spor ved at læse en lille pjece „Rigsdagen og ministeriet“, vi var nu rigtig glade, da det dog var fremad og gik derfra over til Kamens, hvor vi tilbragte en meget rar aften.⁷⁾ Også her var talen om valgene, men det emne slap dog her op, og det havde vel sine grunde. Det jeg mest glædede mig ved, var et stykke i Hempels Avis af Chr. Larsen, hvori han forsvarer sig mod I. A. Hansens lave angreb på ham i Almuevennen.⁸⁾ Det var skrevet udmærket godt. Turen skulle nu til at gå hjem, men at gå forbi Dyrehavegård uden at gå ind var ikke

tænkeligt. Også her tilbragte jeg en god og glædelig stund. Det er en stor fornøjelse at komme til vort sogn i denne tid, de er blevet vågne, der er kommet liv i dem i folkelig henseende, og ikke mindst i den kære Dyrehavegård. Jeg gik hjem langt ud på aftenen vadende i sne sommetider i til mit hoved . . .

Jeg må endnu tilføje, at også her hjemme går det som ingen sinde før. Fader er ivrig for den danske sag og vil af sted ud omkring i valgkredsen til de steder, hvor bondevennerne har noget indpas, og vi vil vist opleve mærkelige dage endnu før den 26.“

21.2.1853: „Atter i dag måtte vi ud at kaste sne med hver to mand og blev først kl. 1 færdige. Mere og mere taler vi om rigsdagsvalgene, når vi kommer ud; der var næsten ikke tale om andet ved snekastningen. Alle vil møde. Alle vil gøre deres bedste. . . .

Jens Væver kom ud til os i morges og fortalte, at Hans Jørgen Trydemand fra Fjelsted⁹⁾ har i lørdags været samlet med Frøbjerg mænd og søgt at vinde dem for Balth. Christensen.¹⁰⁾ Fader . . . (begav sig derfor) . . . på farten efter Frøbjerg. Da jeg kom hjem, gik også jeg og medtog adskillige papirer, som jeg mente kunne bruges. Jeg gik først over til Jens Væver, som var gået ud at *vare til* et møde, som fader havde bestemt til Kl. 5 hos Peder Andersen. Jeg gik hen til Marianes, hvor Jens så kom, hvorpå vi gik ned til nævnte sted, hvor så en del beboere mødte. Jeg tror der var over 30. Fader søgte nu at tale lidt med dem og jeg også. Jeg læste mange gode stykker i . . . Fyns Avis,¹¹⁾ Grundtvigs *venlige ord* o. s. v., . . . Det var et lille folkemøde, hvor danske mænd mødtes for at tale om fædrelandet, om hvad der i nærværende øjeblik er at gøre. De fleste af dem, som var til stede, vidste ingen rigtig besked; men jeg tror det hjalp godt, så den aften er vist ikke spildt. Først kl. 11 kom vi hjem . . .

Af de efterretninger, vi i dag har fået, håber vi endmere et godt udfald på lørdag. Således skal Peter Lysholt være blevet vist bort fra Køng en af disse dage. Ja, om vi kan tro rygtet, hujet derud af! I Skydebjerg er dyrlægen og Jens Hansen Gamby gået

fra bondevennerne. Det ene med det andet hjælper dog. Imidlertid ligger det andet parti ej heller stille. En ny bog er udgivet mod „Rigsdagen og ministrene“, der som denne er omdelt gratis. Jeg har fået den. Dens titel er: „En ny blå bog eller bidrag til bedømmelse af det opløste folketings virksomhed“. Af A. P., Kbh 1853, 32 s. Så vidt jeg kan skønne af blot at se i den, er den godt skrevet og gør vist lidt fortræd, hvor den kommer, at sige dersom det er til vaklende.“

Bukkerup 22.2.1853: „... Fader mente, om det ikke var bedst og sikrest, jeg gik ned til Niels Larsen på Lilleskoven og talte med ham, om han ikke kunne forhøre hos Iver Madsen i Brændholt, hvordan stemningen i Orte egentlig er. Om der kunne gøres mere eller ikke. Jeg gik derned men opholdt mig kun meget kort, da vi skulle af sted derhen. Vi fik spændt for kanen og kørte kl. 11 ... Ved Nyrup snakkede fader med Johan Simonsen og blev så ivrig, at han råbte så højt, det kunne høres over den halve by. Dog tror jeg ikke, det gjordes fornødent, thi han (o: Johan) tror ikke, at bondevennerne vil gøre noget godt mere. Anderledes var det oppe hos teglmesteren,¹²⁾ hvor vi kørte ind. Claus fra Højbjerg var der, og her fik vi en temmelig diskurs. Vel vakler teglmesteren og er ikke fast, men det er ham ikke klart, hvordan han skal bære sig ad, og hvad han skal tro.

Vi kørte så til Vedtofte ..., og da vi havde været der lidt, gik Jacob Nielsen og jeg herover til Hans Madsen og hans morbrøder, Lars Nyboe. ...

Hensigten med rejsen var jo at tale med de Bukkerup mænd om de forestående valg og høre deres mening. Men her var ikke noget at gøre. Vi stredes endda noget i sindighed og rolighed; men de stod urokkelige på deres anskuelser, jeg på min. Hvad de mest gik ud på, ... var, at dersom de 50 vandt,¹³⁾ fik vi krig, en tom, en intetsigende påstand lig den europæiske nødvendighed, kun skikket til at kyse børn og kællinger med. De gode mænd fattes hjerte. Forstand har de nok af. De tror mere på diplomatiske udførelser end på Gud, Nordens ånd og Danmarks

lykke . . . Lars Nyboe er den bedste af dem, jeg talte med. Han er en *grundforstandig* mand, og hos ham har jeg hørt de grundigste beviser fra modstandernes side. Det gør mig virkelig ondt for ham; thi der kunne blive en mageløs mand af ham, hvis han havde hjerte som forstand. Imidlertid lod han mig dog vide, at han var glad ved at tale med mig, . . . og helt forgæves har rejsen til Bukkerup ikke været. Så meget har jeg dog hørt, at de ejheller er enige her. Ikke engang alle gårdmændene er enige, husmændene endnu mindre. . . .“

28.2.1853: „. . . I morges førend vi gik fra Bukkerup talte vi ikke noget om politikken. Vi syntes vist på begge sider, at det var overflødigt. . . .“

(Ved sin hjemkomst fik Morten Nielsen brev fra pastor Møller¹⁴) med opfordring til at virke for sig i Orte; da Morten samtidig blev bekendt med, at stemningen der havde vendt sig, kunne han med sindsro undlade at foretage sig mere. Den følgende dag var der taget initiativ til et møde i Tommerup).

24.2.1853: „. . . Høkeren og Jagd¹⁵) oplyste de tilstedeværende, så godt de kunne, om vigtigheden af at møde på lørdag. Det blev vedtaget, at hele sognet ville møde på kirkebanken kl. 9 og under Dannebrog marchere til Verringe præstegård og der oppebie dem fra Brylle sogn. Flere dele blev oplæst, nemlig: Bondevennernes virksomhed I¹⁶) og Et ord til den fynske bondestand fra forhenværende rigsdagsmand og brygger C. H. Hansen, hvilket sidste netop har stor betydning, da Hansen før har været vor rigsdagsmand og tilhørt bondevennerne. Historien om de to bønders rejse til København blev omtalt i aften, men det har ingen indflydelse og vil ejheller få (det) på valgene på lørdag.¹⁷) Grundtvig har udgivet et flyveblad: „Den apokryptiske beretning om de to fynske bønder til hove“, som blev omdelt i aften. . . .“

25.2.1843: „. . . Frøbjerg (mænd), som er blevet et tvistens æble imellem bondevennerne og os, kunne ikke blive enige med sig selv og sendte derfor bud efter fader og mig i formiddags. Vi spurgte, inden vi kom derover, at der skulle komme nogle fra

Skydebjerg, og det kan ikke nægtes, at jeg tænkte, det ville vist blive en hård dyst. Det var mærkeligt med sådan en længsel, de ventede os derovre, og jeg var meget forundret ved at erfare den alvor, hvormed mange af dem spurgte: Hvad skal vi dog gøre? De så, at det gjaldt, men vidste ikke, hvem de skulle tro. Hos oldermanden samledes vi, og Lars Jeppesen, som førte ordet på modstandernes vegne, rykkede først ud med en beretning fra den fynske deputation: Gårdmand Anders Larsen på Gamborg mark og Chr. Wisbech i Kauslunde, der var optaget i den Hempelske Avis,¹⁸⁾ og mente den skulle slå os. Men vi imødegik den så godt vi kunne, og der blev nu en livlig diskussion, alt i venlighed og med respekt for hinandens anskuelser, der endte med, at vi beholdt sejr. . . .

Det blev fortalt, at Jacob i Nyrup var gået til Gamborg sidste nat for at høre sandheden rigtigt af Anders Larsens egen mund . . . Jeg gik desårsag over til Nyrup, . . . Lidt efter at jeg var kommet derover, kom Jacob hjem og fortalte da, at det ganske rigtig forholdt sig, som der var berettet og endnu værre. Kongen udbrød i bitterhed mod de halvtreds og sagde, de færdedes med løgn, og hvis ikke folket ville hjælpe ham at udføre, hvad han havde lovet stormagterne, så så han sig næsten nødsaget til at frasige sig tronen. Det slog mig som et lyn at høre dette, thi jeg så, at hvis der var noget, som skulle udføres, som ikke er bekendt, så må det ligge i, at han af sine ministre er ført bag lyset og som suveræn Konge i Slesvig og Holsten eller rettere hertug, har indgået forpligtelser, som er til landets og folkets skade. Dog jeg blev ved min overbevisning og finder endmere grund til at vælge rigsdagsmænd, der uden at ænse ministrenes trusler alvorligt vil imødegå disse. Teglmesteren kom også til, og vi så begge, at det var galt, vi var bedrøvede for alvor, og samtalen ville ikke rigtig gå. Jeg . . . (tog hjem og fandt der) en mand hende fra Næstå ved navn Mads Andersen, der havde været i Vervingen og meldt sig som valgkandidat. Lidt efter kom den lille Ole¹⁹⁾ også og havde ligeledes været i Vervingen og meldt sig. Det faldt

mig meget besynderligt, og sagen var mig ikke klar, indtil fader kom hjem og fortalte mig, at han havde hørt, at Lars Jeppesen skulle have sagt, at der skulle komme en kandidat inde fra den anden side og søge at sprede stemmerne og til sidst kaste dem over på Thomas Sørensen fra Hønnerup. Jeg kunne knap tro, at disse mænd, begge kristelige, ville befatte sig med sådan underfundighed, og jeg blev derfor lidt ivrig. Samtalen kom nu snart i gang, vi kunne jo ikke enes på nogen måde. Ole var hidsig, og striden blev jo længere jo værre. Det gjorde mig også til sidst hidsig, så jeg måtte undse mig ved at strides således. Jeg gjorde ham bebrejdelse for den måde, hvorpå han tog sagen, . . . Jeg er ilde stemt over den sidste strid. Det var den hårdeste, jeg endnu har haft; men den har da ejheller været forgæves, thi de to mænd trækker sig nok tilbage i morgen og begår således ingen svig ved at stille sig. . . .

26.2.1953: „ . . . , de to mænd, som lå her i nat, forlod os om morgenen meget tavse. Især var Ole meget stille, og som det syntes forsagt. De havde ytret i aftes, at her var ikke noget at gøre, og at de helst måtte gå hjem til deres vanlige syssel igen . . .

Det var om morgenen et dejligt vejr, der ligesom spæde en glædelig dag. Der begyndte en hel del at gå her forbi ovre fra Frøbjerg mark, og vi skulle da også til at tænke på at komme af sted, da pastor Møller havde sendt bud efter os, fader og mig . . .

Vi traf mennesker (på) hele turen, især på vejen fra Tommerup til Vemminge. Her kørte vælgerne fra Brylle med Dannebrog i spidsen, et rørende syn, der mindede mig om gamle dage. Ved Vemminge præstegård standsede vi tillige med toget fra Brylle. Vælgerne fra Tommerup var alt ankomne, og snart samledes her flere hundrede. Der blev uddelt et lille flyveskrift betitlet: „Kongen og valgfriheden“, der er udgivet i anledning af den meget omtalte fynske deputation. . . . Jeg gik ind i præstegården et øjeblik, hvor jeg hilste på pastor Møller og flere gode venner. Henimod kl. 11 gik Møller ud til den forsamlede mængde, der modtog ham med vældige hurraråb og førte ham under afsyngelse af

Den tapre Landsoldat og Danmarks dejligst Vang og Vænge og med to dannebrogspaner i spidsen fra præstegården og til kroen, så det rystede i bondevennernes lejr. Det lod straks, som vi kunne have fået noget støj, og i det hele taget var på begge sider, (hos) begge partier, gemytterne ophidsede. Der blev ført megen en hård diskurs; men de udrettede intet. Enhver stod fast på sin mening. Jeg har aldrig før set det danske folk så skarpt adskilt som for nærværende tid. Det var i sandhed underligt at høre til, . . . Klokken blev 11, valghandlingen begyndte. Det foregik i en mark tæt bag kroen. En stor mængde mennesker var her forsamlede og alvor stod præget i de flestes åsyn. De vidste at noget afgørende skulle ske. Gårdmand Peder Larsen i Nårup, der var formand for valgbestyrelsen, overgav først forhandlingerne til pastor Dreyer af Ørsted, der indledte valget med en særdeles kraftig og gribende tale, hvor han skildrede dagens betydning meget træffende. Derpå oplæste han kandidaternes navne og de mænd, som havde stillet hver især. . . .

Skolelærer Hansen Møller fra Brændekilde trådte først frem og udviklede, hvorfor han ville anbefale pastor Møller, . . . Nu trådte Møller frem og holdt en gribende valgtale. Med en næsten mageløs veltalenhed skildrede han øjeblikkets betydning i Danmark, udviklede overmåde godt de tre omtvistede sager: arvefølge-loven og toldgrænsens forlæggelse til Ejderen samt danske sønners indskrivning i den tyske armé,²⁰⁾ lovede at stå fast på Danmarks ret og ære til det sidste, og skilte sig i det hele så godt derved, at vi kunne være vel tilfreds. Kun hans gentagelse af sin personlige virksomhed i tidligere dage måtte han hellere have forbigået. Da han trådte tilbage, hilstes han med rungende hurraråb, og det var godt at se, at stemningen var afgjort for ham . . . Høker Claus Jørgensen i Tommerup holdt en tale, men jeg kunne ikke høre, hvad han sagde, da folk var urolige. Den anden kandidat, Thomas Sørensen, trådte endelig frem og begyndte ret godt, hvad udtalen angik, og jeg begyndte at blive bange, han skulle trække en del til sig. Han ville til at læse i avisen om de fynske

bønder men blev afbrudt, begyndte igen at tale og sagde, han var ingen nikkedukke eller nathue men holdt med Kongen og ministrene osv. Atter blev han afbrudt og kom helt (ud) af trit, og dermed var hele hans tale forbi. Dirigenten opfordrede dem, som havde lyst til at rette spørgsmål til kandidaterne, at fremkomme med dem, men da ingen havde det – alt var som afgjort – blev der skredet til kåring,²¹⁾ hvoraf det sås, at Møller havde et overvejende antal stemmer mere end Th. Sørensen. Alligevel forlangte denne skriftlig afstemning, og ethvert sogn eller kommune henvises til forskellige steder i byen. Tommerup og Brylle skulle stemme hos gmd. Niels Larsen. Her søgte vi nu ned. Rønning²²⁾ havde bedt mig om at være behjælpelig med skrivningen. Jagd og jeg fik nu fuldt op at bestille i flere timer. Der blev sagt, at bondevennerne bandede højt på, at de skulle nok stå sig, og der var virkelig også dem, der tvivlede. . . . Valgdirektionen talte nu stemmerne sammen, og vi søgte valgstedet igen, hvor det da blev oplæst, at 1136 vælgere havde afgivet stemmer, hvoraf 743 for hr. pastor Møller og 393 for boelsmand Thomas Sørensen. Pastor Møller proklameredes derpå som valgt folketingsmand for Odense amts 7. valgkreds og stod derpå frem og holdt en herlig lille tale så hjertelig og så gribende, at det glædede mange inderligt.

Dirigenten udbragte et 9-foldigt hurra for Kongen, der istemtes af hele forsamlingen. Skolelærer Gydesen²³⁾ et 3-foldigt leve for de halvtreds og pastor Møller ligeledes for valgdirektionen, hvormed handlingen sluttede. Der var tale om, at bondevennerne ville bevise Møller den ære at pibe ad ham, men de glemte det. Det gik i det hele taget ret godt, langt over forventning . . . Den specielle afstemning for valgkredsens sytten sogne vil jeg her anføre:

Hans Kam og jeg var buden ned i Verringe præstegård i selskab om aftenen. Vi spiste til middag og drak kaffe og havde i øvrigt en rar aften med samtale om dagens begivenheder. Selskabet bestod foruden af konsistorialråden²⁴⁾ og frue af præsterne Møller, Dreyer og Rasmussen; skolelærerne Rønning, Østergaard,

Tommerup og Brylle	245 st. for præsten og	3 for bonden
Verninge	169 st. for præsten og	0 for bonden
Køng	132 st. for præsten og	0 for bonden
Skydebjerg og Orte	35 st. for præsten og	87 for bonden
Nørre Lyndelse	13 st. for præsten og	89 for bonden
Stenløse og Fangel	65 st. for præsten og	22 for bonden
Brændekilde og Bellinge	75 st. for præsten og	0 for bonden
Nærå	0 st. for præsten og	61 for bonden
Ørsted	2 st. for præsten og	51 for bonden
Søllested og Vedtofte	0 st. for præsten og	46 for bonden
Højby	2 st. for præsten og	30 for bonden
Søby	5 st. for præsten og	4 for bonden
Ialt	743 st. for præsten og	393 st. for bonden

Hansen, Meier, Jagd, Gydesen, Jespersen og Jessen; propr. Waidtløw,²⁵), snedker Balslev, Hans Kam og jeg. Møller var glad, og der blev ikke én men flere gange talt om, at I. A. Hansen havde gjort regning uden vært, dengang han ved folketingets opløsning sagde til Møller, han skulle være ham mand for, at han ej skulle komme der mere. Nu kan han hilse Hansen, når de den 7. marts mødes igen. Han takkede os, enhver især, for det vi havde bidraget til hans valg. . . .“

22.4.1853: „... Nye valg er udskrevet til folketinget sidst i maj og til landstinget først i juni. . . .“

15.5.1853: „... Det lader til, som der er adskillige af bondevennerne ind efter Ørsted, som begynder at vakle. I Skydebjerg skal det være ligeledes. Men også hos os er der nogle, som vakler med hensyn til Møllers valg, navnlig har jeg haft nogen strid med Jagd idag. Han mener ikke, Møller skal ind igen. Sørgeligt var det, om vi skulle løbe frem og tilbage og derved fordærve den gode sag. . . .“

16.5.1853: „... Rasmus Olsen og Knud Nielsen fra Ålemose (kom) . . . , vi fik en livlig samtale om kirkelig frihed og tvang, hvorom vi kun tildels var enige. Som vi talte om dette, kom teglmesteren og Jacob i Nyrup, der var enige med fader og mig. . . . Undervejs (til kirke) kom vi i strid med teglmesteren angående

bondevennerne, rigsdagen, arvesagen, og striden gik så vidt som ingensinde før . . .“

17.5.1853: „ . . . Ved middagstide gik jeg så til Verninge for at høre, hvad pastor Møller havde at sige. En temmelig stor mængde mennesker havde indfundet sig. Jeg tror omtrent 300. Foruden Møller havde flere kandidater indfundet sig, og der blev holdt en af de livligste diskussioner, jeg endnu har hørt . . . Pastor Møller tog først ordet og sagde, at det var ingenlunde for at få gode dage, han havde stemt nej til det kongelige budskab men fordi han efter sin samvittighed ikke kunne andet. Derpå gik han over til at forsvare den stemme, han havde afgivet i arvesagen, finanssagen og med hensyn til forbudet mod de to blades indførelse i Slesvig. Han klarede sig godt, og det gav virkelig lys i de sager. Arvesagen opholdt han sig længst ved. Hvad finanssagen angik, da var det især om 740 000 rbdlr, som ministeriet ville have i en fælleskasse og bondevennerne i rigsdagen stemte derfor, hvorimod næsten lige så mange, og deriblandt Møller, stemte derimod og for en ny § 30 i finansloven. Endelig sagde han, at han, hvis det var uundgåeligt nødvendigt, ville give efter i arvesagen. . . . Nu fik postmester Ove Thomsen²⁶⁾ i Assens ordet og imødegik de tre sager, som Møller havde forsvaret og anbefalede sig som kandidat. Han var, sagde han, opfordret af agtværdige bønder, og vel var han nu gammel, men pligtens stemme bød ham at følge opfordringen. Møller fik atter ordet og imødegik postmesteren med sådan en kraft og varme, at det hører til sjældenheder(ne). Postmesteren havde sagt, at Danmarks vel, fred og frihed stod på spil ved længere at stå imod. Dette gendrev Møller så godt, at vi blev ligesom slået med forbavelse ved at høre det. . . . Møller var rigtignok noget bitter, men det var på sit sted. Postmesteren fik atter ordet og var vred, bebrejdede Møller . . . (at han fordrejede hans ord) og sagde, at sagen ikke var en spas m. m. Han var vred, da han kom og vred, da han gik, . . . (efter bemærkninger fra Møller fik Thomsen ordet for tredje gang). Dog han havde knap fået det, thi der blev nu en stor larm, og folk

sagde, de ville ikke høre mere af ham og sagde ham farvel og begyndte at gå, råbte hurra for ham. Møller bad om tavshed, men det holdt hårdt. Endelig fik Thomsen ørenlyd . . . (for en kort bemærkning). Derpå fik pastor Dreyer i Ørsted ordet. Han er gået over på det ministerielle parti og kan denne gang ikke give Møller sin stemme. Det var kærlighed til sandhed, frihed og fædreland, der bevægede ham til at stå frem og advare vælgerne til at være forsigtige med den stemme, som de afgav denne gang. Nu trådte en toldfuldmægtig Nielsen fra Odense frem og anbefalede sig til vælgernes opmærksomhed som kandidat den 27. Han holdt nu en lang tale, hvoraf hver mand kunne høre, han var i toldfaget, thi den drejede sig næsten ikke om andet end told, toldgrænse, handelssystem, frihandelspolitik, fabriksvæsenet i andre stater og her i landet osv. Først hen mod slutningen talte han om den modstand, som oppositionen havde gjort, hvad den havde ført til, og hvem der var skyld i dette sørgelige forhold i vort land. Det var en begavet taler, og hans tale gjorde også noget indtryk og ville have gjort mere, hvis han ikke havde brugt så mange høje sving og fremmede ord. Pastor M. trådte frem igen for at besvare de tre sidste talere og give enhver sit. Først var det Ove Thomsen, som måtte holde for og fik af det glatte lag. Dreyer blev mere skånstomt imødegået. Det var blot to unøjagtigheder i hans tale, som Møller berigtigede. . . . Nielsen derimod måtte holde alvorligt for. Han fik slemt over næsen, blev gendrevet i de fleste punkter så eftertrykkeligt, at det vist svier til ham endnu. Atter kom postmesteren frem og forsikrede, at (han) . . . var en frihedens ven og en ven af den danske sag. Nielsen holdt atter en tale, hvori han gjorde rede for sandheden af, hvad han havde sagt om fabrikker og kom derved til at tale om en toldforbindelse imellem Lauenborg og Oldenburg, som Møller stod frem og benægtede og ville have ret, indtil Nielsen godtgjorde sin påstand. . . . En ny taler kom nu frem, nemlig rigsdagsmand Hans Chr. Johansen af Østrup, der især ville advare imod at vælge pastor Møller, da han hørte til dem, der gjorde skade. Han udviklede forresten tem-

melig godt sine anskuelser om arvesagen. Endelig trådte Møller frem igen, og den lille profet fra Sletten måtte også alvorligt holde for. Denne tale blev temmelig lang og havde nær trættest folk, der nu i flere timer havde hørt på den strid, . . . der endnu var hårdere end da Balth. Christensen var her. Et nifoldigt hurra for Kongen udbragtes til slutning og derpå et trefoldigt for Møller, der rungede højt i sky. Det lod til i begyndelsen, som stemningen var noget vaklende; men jo længere Møller talte, des bedre blev den. Han fik hurra, hver gang han talte, . . .“

26.5.1853: „... Vi oplevede (i februar) en mageløs tid. Man var glad ved at kæmpe, for der var dengang mere håb om et glædeligt udfald. Denne gang er det, som der (er) påkommet folk en forfærdelse. Mange er faldet fra, og endnu flere er blevet sløve, så de passer hver sin dont, lader fem være lige og bliver hjemme, . . . Jeg synes heller ikke, at pressen har været så rask med at levere os skrifter. Kort sagt, det er langt fra som sidste gang. I hele den uge, der gik forud for 26. februar, gik jeg omkring for at tale med folk, denne gang har jeg ikke haft en times frihed . . .“

27.5.1853: „... Jeg tænkte langt fra, at bondevenerne var mødt så talrige, men de var på støvlerne alle til hobe. Straks vi kom (til Verninge), kunne man nok se, at der ville blive fare for Møller, og det kunne have nået sig endda at have hentet de manglende stemmer, thi der fattedes kun 28. Dog hvem tænkte derpå, det er for silde og kan ikke omgøres. Jeg er inderlig bedrøvet og ærgerlig på mig selv, thi det kunne sagtens have blevet anderledes. Vi havde travlt, og der var ingen tid til at tale med folk. Vi lå stille. Høkeren i Tommerup rørte sig ikke af stedet. Der var kommet en ligegyldighed over os, som kom os dyrt at stå og er os en god lærestreg til en anden gang. . . .

Hvad ellers valget angår, da trådte først pastor Rasmussen i Verninge, som medlem af valgbestyrelsen, frem og bød forsamlingen velkommen og overgav ledelsen af forhandlingerne til pastor Dreyer i Ørsted, der så holdt en tale, der slet ikke havde noget at betyde; thi han har skiftet anskuelser, og dem søgte han

at gøre gældende, men var ikke heldig deri efter min tankegang. Derpå trådte pastor Møller frem og holdt en valgtale, der endnu langt overgik, hvad vi tidligere havde hørt. Den drejede sig mest om fire sager: arvesagen, forbudet mod de såkaldte ejderdanske blade, finanssagen og udskrivningssagen. Med en mangeløs klarhed udviklede han, hvorfor han havde stemt mod disse sager, og der var mange, som nok var overbeviste om sandheden deraf, men de ville ikke høre. Sagen i det hele var afgjort i forvejen. Et vældigt hurra rungede i sky, da han trådte ned, og jeg syntes, det så godt ud. Postmester Thomsen fik nu ordet, men hvad han sagde, ved jeg ikke, thi der var megen støj og larm. Så vidt jeg ved, fortalte han sit levnedsløb temmelig nøje og roste sig selv, alt hvad han kunne. Hvad han ellers sagde om vor stilling, ved jeg ikke. Kun det første hørte jeg, og det var en lang retfærdiggørelse for en beskyldning, der var gjort imod ham i Milos avis. Han talte længe, og jeg blev ked af det. Nu skredes til kåring, og udfaldet var så tvivlsomt, at ingen kunne se, hvem der havde de fleste stemmer. Møller begærede derpå skriftlig afstemning, og denne foregik nu i flere timer på forskellige steder. . . . Valgbestyrelsen var inde i skolen, og uden for stod mange hundrede mennesker i den største spænding (og ventede) på udfaldet, og snart (blev det bekendtgjort) at Ove Thomsen var den sejrende. Spændingen var forbi, og vort parti tabte modet. Mængden gik nu igen ud til tribunen, og resultatet oplæstes: 922 vælgere havde afgivet stemme, hvoraf 475 var for Ove Thomsen og 447 for Møller.

Kun 28 stemmer var forskellen. Den specielle afstemning fik jeg ikke at vide, thi jeg gjorde mig ikke stort ud deraf. Af vor kommune afgav 158 stemme, 90 mindre end sidste gang, hvoraf de 155 var for Møller og 3 for Thomsen. Af disse 3 var kun 1 fra Tommerup, nemlig herr Jagd, der går frem og tilbage, som en der ved ingen besked. Det var skidt, det var en skam, sagde vi til hverandre. Vor glæde var forbi, og vi søgte nu alle sammen på vor side at komme hjem det snarest muligt.²⁷⁾

Henvisninger og noter:

Kildematerialet:

Om helstatspolitikken se Schultz Danmarkshistorie, IV, s. 688 f.

Dagbogsoptegnelserne, der stammer fra Morten Nielsen (1825–1910), er i undertegnedes besiddelse. Det drejer sig om en anelig række dagbøger, fyldest for tiden 1847–o. 1870. En mindre del af deres indhold har tidligere været offentliggjort i Fynske Årbøger, dels i bind III, s. 219–55: Brudstykker af en fyensk Jægers Dagbog fra Trearskrigen og dels i bind IX, s. 276–330: En gård bygges.

Om de personer, der optræder i nærværende skildring, har det kun været muligt i begrænset omfang at fremskaffe sikre oplysninger. Da rene tilfældigheder undertiden har været medvirkende til identifikationen, kan det lejlighedsvis forekomme, at der er nogenlunde fyldestgørende data for bipersoner, mens de til gengæld helt kan mangle for nogle af dem, der har været mere i rampelyset.

Noter:

1. Gårdejer Niels Hansen (1798–1888).
2. Fyldeord m. m. som f. eks. „nok derom“ er ikke taget med. Hvad der således er udeladt markeres med: „...“; ellers er gengivelsen ord- men ikke bogstavret. Dog er åbenbare skrivefejl rettet, hvilket antydes med: „()“.
3. Hans Rasmussen Kam (1832–99) var søn af ejeren af Dyrehavegård i Tommerup sogn og overtog i 1865 Tingbjerggård i Vemminge sogn.
4. Hans Nielsen Østergaard (1813–60), lærer i Tommerup.
5. Claus Høker = Claus Henrik Jørgensen f. 1813, spækkhøker i Tommerup.
6. Folketingsmand Hans Christian Johansen (1805–63), gårdfæster i Østrup, sluttede sig til bondevennerne.
7. Beboerne af Kamgården, beslægtet med Rasmus Kam på Dyrehavegård.
8. Morten Nielsen kom i 60'erne på god fod med I. A. Hansen, den bekendte fører for bondevennerne. Hempels Avis betragtedes inden længe af Morten Nielsen som værende på ministeriets side.
9. Folketingsmand Hans Jørgen Trydemand (1801–87), gårdejer i Fjelsted, sluttede sig til bondevennerne.
10. Balthazar Christensen, dengang formand for bondevennernes selskab, havde et par uger i forvejen deltaget i et politisk møde i Vemminge.
11. Redaktøren, Nis Hansen, var i opposition til ministeriet.
12. Christen Christensen, teglmester, Frederikslund.
13. Denne betegnelse benyttedes undertiden om dem, der havde stemt mod toldloven.
14. C. E. Møller (1806–59), sognepræst i Dalby og Stubberup, blev valgt som folketingsmand i Vemminge den 26.2.1853.
15. Just Henrik Jagd, (1819–98), skolelærer i Tallerup, senere Tommerup. Folketingsmand 1868–70.
16. Fortsættelsen: Bondevennernes virksomhed II, fik Morten Nielsen først senere fat i.

17. To bønder fra Middelfart-egnen, Anders Larsen og Chr. Wisbech, var taget til København og havde spurgt Kongen om hans personlige mening. Efter den fremstilling, de to havde givet af deres spørgsmål til Frederik VII, skulle kongen have svaret dem, at han havde fuld tillid til sit ministerium, ellers havde han ikke opløst folketinget.
18. Fyens Stiftstidende.
19. Antagelig husmand Ole Nielsen, Årslev mark; han og husmand Mads Andersen af Sønder Nærå mark stillede sig ved valget i Verninge, men frafaldt kandidaturen, inden stemmeafgivningen.
20. Før 1848 var Det danske Monarki forpligtet til, hvis Det tyske Forbund kom i krig, at stille et forbundskontingent. Det bestod af afdelinger udskrevet i Holsten og Lauenburg. Før efter Treårskrigen at forebygge et nyt oprør blev afdelinger med udskrivningsområde i Holsten forlagt til Fyn og Sjælland. Til gengæld blev kongerigske tropper lagt i garnison i Holsten. Om den af krigsministeren i 1852 gennemførte *hærenhed* af den grund i praksis ville medføre opstilling af et forbundskontingent bestående af kongerigske tropper må dog betragtes som tvivlsomt (M. Vesterdal: Betragtninger vedrørende hærens organisation 1848–64, Mil. T. 1971, s. 440 f).
21. Valg ved håndsoprækning, afskaffet 1901.
22. Jørgen Christian Rønning (1809–92), skolelærer i Brylle.
23. Lars Møller Gydesen, f. o. 1828 i Borris, skolelærer i Nårup.
24. Konsistorialråd Hans Mossin Schjøtt (1771–1856), sognepræst til Verninge.
25. Peder Christian Waidtløw i Talleruplund, Tommerup sogn (o. 1806–55).
26. Folketingsmand Ove Thomas Thomsen (1801–61), redaktør, senere postmester i Assens.
27. For hele landet var valgdeltagelsen den 26.2.1853: ca. 40 %, men ved valget 27.5.1853 kun ca. 25 % (Danmarks Riges Historie, VI (1852–54)), s. 26 samt Schultz Danmarks historie, IV, s. 694.